

# Inhaltsverzeichnis

## DISKUSSIONEN

|                                                                            |    |
|----------------------------------------------------------------------------|----|
| „Digitalisierung des Rechts – Herausforderungen und Voraussetzungen“ ..... | 1  |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                     | 1  |
| <i>Univ.-Prof. Dr. Nikolaus Forgó</i> .....                                | 1  |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                     | 2  |
| <i>Univ.-Prof. Dr. Nikolaus Forgó</i> .....                                | 2  |
| <i>Univ.-Prof. Mag. Dr. Peter Parycek</i> .....                            | 3  |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                     | 10 |
| <i>Univ.-Prof. Dr. Michael Mayrhofer</i> .....                             | 10 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                     | 17 |
| <i>Univ.-Prof. Dr. Verica Trstenjak</i> .....                              | 17 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                     | 18 |
| <i>Univ.-Prof. Mag. Dr. Peter Parycek</i> .....                            | 19 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                     | 19 |
| <i>Univ.-Prof. Mag. Dr. Peter Parycek</i> .....                            | 19 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                     | 19 |
| <i>Univ.-Prof. Mag. Dr. Peter Parycek</i> .....                            | 19 |
| <i>Univ.-Prof. Dr. Michael Mayrhofer</i> .....                             | 20 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                     | 21 |
| <i>Univ.-Ass Mag. Elisabeth Paar</i> .....                                 | 21 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                     | 22 |
| <i>Univ.-Prof. Dr. Michael Mayrhofer</i> .....                             | 22 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                     | 23 |
| <i>Univ.-Prof. Dr. Michael Mayrhofer</i> .....                             | 23 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                     | 24 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                     | 24 |
| <i>Dr. Eva Souhrada-Kirchmayer</i> .....                                   | 24 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                     | 25 |
| <i>Mag. Dr. Waltraud Bauer-Dorner</i> .....                                | 25 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                     | 25 |
| <i>Dr. Heinz Löber</i> .....                                               | 26 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                     | 26 |
| <i>Dr. Wolfgang Pichler</i> .....                                          | 26 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                     | 27 |
| <i>Wolfgang Keck</i> .....                                                 | 27 |
| 1. Digitalisierung .....                                                   | 28 |
| 2. Interoperabilität .....                                                 | 28 |
| 3. Entscheidungsverantwortung .....                                        | 29 |
| 4. Maschinelles Lernen .....                                               | 29 |
| 5. Technologische Entwicklungen .....                                      | 30 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                     | 30 |
| <i>Univ.-Prof. Dr. Michael Mayrhofer</i> .....                             | 30 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                     | 31 |

## Inhaltsverzeichnis

---

|                                                                                                                        |    |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| <i>Univ.-Prof. Dr. Michael Mayrhofer</i> .....                                                                         | 31 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                                                 | 32 |
| <i>Univ.-Prof. Dr. Michael Mayrhofer</i> .....                                                                         | 32 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                                                 | 32 |
| <i>Univ.-Prof. Dr. Michael Mayrhofer</i> .....                                                                         | 32 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                                                 | 32 |
| <i>Univ.-Prof. Dr. Michael Mayrhofer</i> .....                                                                         | 32 |
| <i>Univ.-Prof. Mag. Dr. Peter Parycek</i> .....                                                                        | 33 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                                                 | 34 |
| <i>Univ.-Prof. Dr. Nikolaus Forgó</i> .....                                                                            | 34 |
| <i>Univ.-Prof. Dr. Michael Mayrhofer</i> .....                                                                         | 35 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                                                 | 35 |
| <i>Univ.-Prof. Dr. Michael Mayrhofer</i> .....                                                                         | 35 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                                                 | 35 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                                                 | 36 |
| <i>Mag. Dr. Waltraud Bauer-Dorner</i> .....                                                                            | 36 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                                                 | 47 |
| <i>Wolfgang Keck</i> .....                                                                                             | 47 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                                                 | 48 |
| <i>Dr. Josef Souhrada</i> .....                                                                                        | 48 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                                                 | 51 |
| <i>Dr. Helmut Weichsel</i> .....                                                                                       | 51 |
| <i>Mag. Dr. Waltraud Bauer-Dorner</i> .....                                                                            | 52 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                                                 | 54 |
| <i>Univ.-Prof. Dr. Nikolaus Forgó</i> .....                                                                            | 54 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                                                 | 55 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                                                 | 55 |
| <i>Univ.-Prof. Dr. Nikolaus Forgó</i> .....                                                                            | 56 |
| <br><i>Prof. Dr. Urs Gasser</i>                                                                                        |    |
| Beobachtungen und Thesen zum Anpassungsbedarf in der juristischen Ausbildung .....                                     | 56 |
| <br><i>Univ.-Prof. Dr. Nikolaus Forgó</i> .....                                                                        | 59 |
| <i>Dr. Michael Umfahrer</i> .....                                                                                      | 59 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                                                 | 61 |
| <i>Dr. Michael Umfahrer</i> .....                                                                                      | 61 |
| <i>Univ.-Prof. Dr. Nikolaus Forgó</i> .....                                                                            | 61 |
| <i>Dr. Michael Umfahrer</i> .....                                                                                      | 61 |
| <i>Dr. Wolfgang Pichler</i> .....                                                                                      | 62 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                                                 | 62 |
| <i>Univ.-Ass Mag. Elisabeth Paar</i> .....                                                                             | 63 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                                                 | 64 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                                                 | 66 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                                                 | 66 |
| <i>Univ.-Prof. Dr. Nikolaus Forgó</i> .....                                                                            | 66 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                                                 | 67 |
| <i>Univ.-Prof. Dr. Nikolaus Forgó</i> .....                                                                            | 67 |
| <br><i>Dr. Silke Graf</i>                                                                                              |    |
| Legal-Tech-Projekte in Rechtsanwaltskanzleien .....                                                                    | 67 |
| A. Einleitung .....                                                                                                    | 67 |
| B. Fünf große Herausforderungen bei der Digitalisierung mit oder durch<br>Jurist:innen in Rechtsanwaltskanzleien ..... | 68 |

## Inhaltsverzeichnis

|                                                                                                      |     |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 1. Wie beginnt man ein erfolgreiches Legal-Tech-Projekt? .....                                       | 68  |
| 2. Wer die Zielgruppe(n) kennt, hat schon halb gewonnen .....                                        | 71  |
| 3. Legal-Tech-Team-Building .....                                                                    | 76  |
| 4. Projektmanagement und die Kunst, am Anfang zu beginnen<br>(und zu wissen, wann Schluss ist) ..... | 81  |
| 5. Einmal Legal Culture Change für alle .....                                                        | 84  |
| C. Checkliste .....                                                                                  | 87  |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                               | 88  |
| <i>Mag. Christian Geseke</i> .....                                                                   | 88  |
| <i>Dr. Silke Graf</i> .....                                                                          | 88  |
| <i>Dr. Josef Souhrada</i> .....                                                                      | 88  |
| <i>Dr. Silke Graf</i> .....                                                                          | 89  |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                               | 91  |
| <i>Dr. Silke Graf</i> .....                                                                          | 91  |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                               | 91  |
| <i>Dr. Silke Graf</i> .....                                                                          | 91  |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                               | 91  |
| <i>Dr. Silke Graf</i> .....                                                                          | 92  |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                               | 92  |
| <i>Dr. Silke Graf</i> .....                                                                          | 92  |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                               | 92  |
| <i>Dr. Silke Graf</i> .....                                                                          | 92  |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                               | 92  |
| <i>Dr. Silke Graf</i> .....                                                                          | 92  |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                               | 92  |
| <i>Dr. Silke Graf</i> .....                                                                          | 93  |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                               | 93  |
| <i>Dr. Silke Graf</i> .....                                                                          | 93  |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                               | 93  |
| <i>Dr. Silke Graf</i> .....                                                                          | 93  |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                               | 93  |
| <i>Dr. Silke Graf</i> .....                                                                          | 93  |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                               | 93  |
| <i>Dr. Silke Graf</i> .....                                                                          | 93  |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                               | 93  |
| <i>Dr. Silke Graf</i> .....                                                                          | 93  |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                               | 95  |
| <i>Dr. Silke Graf</i> .....                                                                          | 95  |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                               | 95  |
| <i>Dr. Silke Graf</i> .....                                                                          | 95  |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                               | 96  |
| <i>Dr. Silke Graf</i> .....                                                                          | 96  |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                               | 96  |
| <i>Dr. Michael Umfahrer</i> .....                                                                    | 96  |
| <i>Mag. Martin Hackl</i> .....                                                                       | 97  |
| <i>Dr. Silke Graf</i> .....                                                                          | 97  |
| <i>Mag. Martin Hackl</i> .....                                                                       | 97  |
| <i>Dr. Silke Graf</i> .....                                                                          | 98  |
| <i>Univ.-Prof. Dr. Nikolaus Forgó</i> .....                                                          | 100 |
| <i>Dr. Silke Graf</i> .....                                                                          | 101 |
| <i>Univ.-Prof. Dr. Nikolaus Forgó</i> .....                                                          | 101 |
| <i>Dr. Silke Graf</i> .....                                                                          | 101 |
| <i>Prof. DI Dr. Wolfgang Kahlig</i> .....                                                            | 101 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                               | 103 |

## Inhaltsverzeichnis

|                                                                                              |     |
|----------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <i>Prof. DI Dr. Wolfgang Kahlig</i> .....                                                    | 103 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                       | 103 |
| <i>Prof. DI Dr. Wolfgang Kahlig</i> .....                                                    | 103 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                       | 103 |
| <i>Prof. DI Dr. Wolfgang Kahlig</i> .....                                                    | 104 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                       | 104 |
| <i>Univ.-Prof. Dr. Nikolaus Forgó</i> .....                                                  | 104 |
| <i>Dr. Michael Umfahrer</i> .....                                                            | 104 |
| <i>Dr. Silke Graf</i> .....                                                                  | 105 |
| <i>Univ.-Prof. Dr. Nikolaus Forgó</i> .....                                                  | 106 |
| <i>Dr. Silke Graf</i> .....                                                                  | 106 |
| <i>Univ.-Prof. Dr. Nikolaus Forgó</i> .....                                                  | 106 |
| <i>Mag. Heinz Ludwig Majer</i> .....                                                         | 106 |
| <i>Dr. Silke Graf</i> .....                                                                  | 107 |
| <i>Univ.-Prof. Dr. Nikolaus Forgó</i> .....                                                  | 107 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                       | 108 |
| <br><i>Mag. Christian Gesek</i>                                                              |     |
| <i>Legal Tech in der österreichischen Justiz</i> .....                                       | 108 |
| A. Anfänge der Justiz-IT .....                                                               | 108 |
| B. Justiz 3.0 und der Weg zur digitalen Verfahrensführung .....                              | 109 |
| 1. Gemeinsame Prinzipien .....                                                               | 111 |
| 2. Aktueller Stand der Arbeiten .....                                                        | 112 |
| 3. Der „eCourt“ der Zukunft .....                                                            | 114 |
| 4. Verfahrensmanagement Vorher – Nachher .....                                               | 115 |
| 5. Technische Aspekte .....                                                                  | 118 |
| C. Weitere Initiativen zur Digitalisierung der Justiz .....                                  | 119 |
| 1. Verfahrensmanagement bei den Staatsanwaltschaften .....                                   | 119 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                       | 120 |
| <i>Mag. Christian Gesek</i> .....                                                            | 120 |
| <i>Mag. Martin Hackl</i> .....                                                               | 122 |
| 2. Die Justizbox – eine Weiterentwicklung des elektronischen Rechts-<br>verkehrs (ERV) ..... | 122 |
| 3. Verwahrstellenregister .....                                                              | 123 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                       | 124 |
| <i>Mag. Martin Hackl</i> .....                                                               | 124 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                       | 124 |
| <i>Mag. Martin Hackl</i> .....                                                               | 124 |
| 4. Datawarehouse und Controlling .....                                                       | 124 |
| 5. JustizOnline: das digitale Zugangstor zur Justiz .....                                    | 125 |
| 6. Verhandlungen per Videokonferenz .....                                                    | 129 |
| 7. Justiz – Forderungsmanagement .....                                                       | 130 |
| D. Die Rolle von künstlicher Intelligenz .....                                               | 131 |
| E. Strategie und Ausblick für eine digitale Justiz.....                                      | 133 |
| <br><i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                   | 137 |
| <i>Dr. Eva Souhrada-Kirchmayer</i> .....                                                     | 137 |
| <i>Mag. Christian Gesek</i> .....                                                            | 137 |
| <i>Mag. Martin Hackl</i> .....                                                               | 138 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                       | 138 |
| <i>Mag. Martin Hackl</i> .....                                                               | 138 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> .....                                                       | 139 |
| <i>Dr. Silke Graf</i> .....                                                                  | 139 |

## Inhaltsverzeichnis

---

|                                        |     |
|----------------------------------------|-----|
| <i>Mag. Christian Gesek</i> .....      | 139 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> ..... | 140 |
| <i>Dr. Michael Umfahrer</i> .....      | 140 |
| <i>Mag. Martin Hackl</i> .....         | 140 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> ..... | 140 |
| <i>Dr. Michael Umfahrer</i> .....      | 141 |
| <i>Mag. Christian Gesek</i> .....      | 141 |
| <i>Dr. Michael Umfahrer</i> .....      | 141 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> ..... | 141 |
| <i>Mag. Martin Hackl</i> .....         | 141 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> ..... | 142 |
| <i>Mag. Martin Hackl</i> .....         | 142 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> ..... | 142 |
| <i>Mag. Martin Hackl</i> .....         | 142 |
| <i>Mag. Christian Gesek</i> .....      | 142 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> ..... | 143 |
| <i>Mag. Peter Hübelbauer</i> .....     | 143 |
| <i>Mag. Martin Hackl</i> .....         | 143 |
| <i>Dr. Maria Wittmann-Tiwald</i> ..... | 143 |